

JANA VIGNATIOVÁ

PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA O VÝSLEDKÁCH ZÁCHRANNÉHO VÝZKUMU JIHOZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ BŘECLAVI-POHANSKA ZA LÉTA 1975—1977

Od roku 1975 probíhá jihozápadně od velkomoravského hradiska na Pohansku termínovaný záchranný výzkum, vyvolaný plánovanými vodohospodářskými úpravami řeky Dyje. Podle projektů vypracovaných n. p. Hydroprojekt a realizovaných podniky Povodí Moravy a Vodohospodářský rozvoj a výstavba Brno, bude stavbou odlehčovacího jezu a kanálu řeky Dyje zničeno téměř 12 ha plochy státní archeologické rezervace Pohansko. Cílem záchranných prací bylo během čtyř let prozkoumat a zachránit maximum nálezů a archeologických objektů z ohroženého areálu.

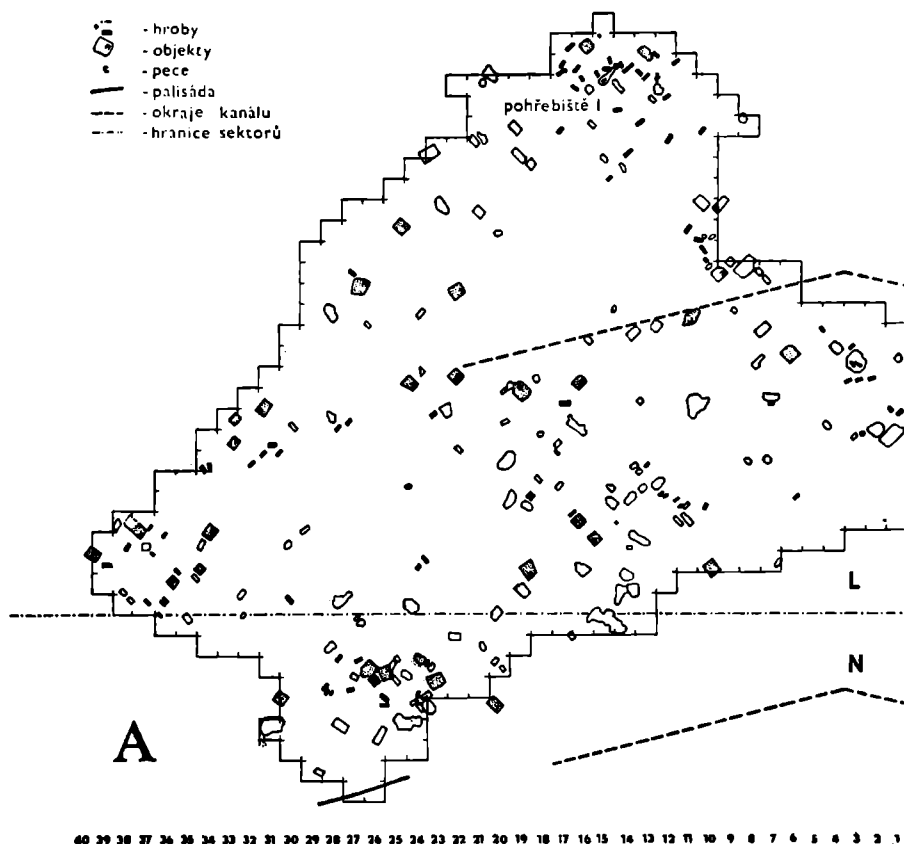
Jistou představu o charakteru archeologických nálezů v tomto úseku poskytl již v roce 1961—1962 menší výzkum, který byl proveden v trati „Prutník“. V tomto úseku prováděl Lesní závod Břeclav hlubokou orbu, která narušila a částečně zničila slovanské sídliště a pohřebiště; bylo zde zachráněno 34 kostrových hrobů a skupina 11 sídlištních objektů.¹

Záchranné práce na jihozápadním předhradí probíhají pod vedením pracovníků katedry archeologie a muzeologie FF UJEP, kteří na výzkumu velkomoravského hradíště na Pohansku pracují v rámci státního plánu již od roku 1959.

Rozsah zkoumané plochy a přírodní prostředí

Ohrožený areál leží jihozápadně od velkomoravského hradiska, mezi tokem řeky Dyje a budovou zámečku na Pohansku a byl označován jako jihozápadní předhradí hradiska, či podle zalesněné trati „Prutník“.

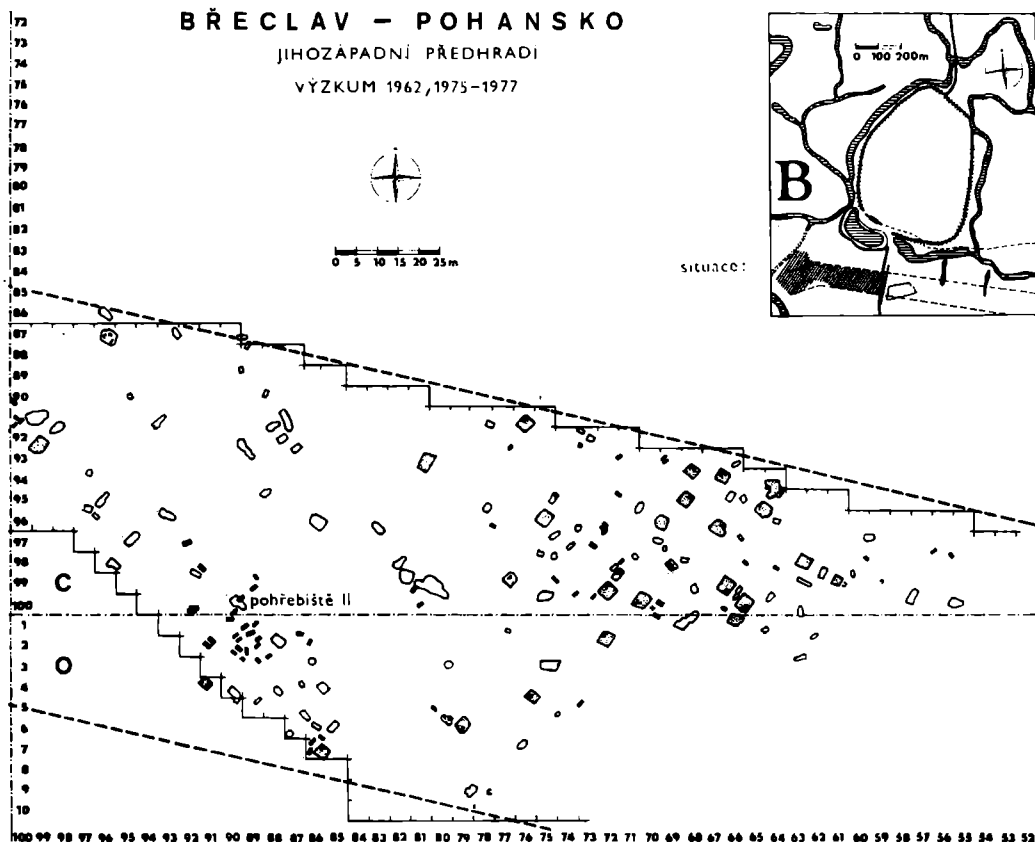
¹ *Fr Kalousek*, K historii objevu velkomoravského města na Pohansku u Břeclavě, Sborník ČsSA I 1961, 33—38; *týž*, Výsledky archeologického výzkumu velkomoravského hradíště Břeclav-Pohansko v letech 1959—1962, Sborník AÚ ČSAV II, Brno 1963, 87—89; *týž*, Velkomoravská pevnost Pohansko u Břeclavi, Almanach Velké Morava, Brno 1965, 45—60; *týž*, Pohansko u Břeclavi, velkomoravské hradíště, Praha 1970; *B. Dostál*, Velkomoravské hradisko Břeclav-Pohansko. 10 let archeologických výzkumů, Vlastivědný věstník moravský XXII 1970, 1—29; *J. Vignatiová*, Břeclav-Pohansko — jihozápadní předhradí (výzkum 1960—1962). Kostrové hroby, SPFFBU E 22—23 1977—1978, 135—154.

Obr. 1. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí, celkový plán zkoumané plochy.

Vzhledem k mimořádnému rozsahu ohrožené plochy bylo nutno již před zahájením výzkumu vyměřit a označit v terénu trasu odlehčovacího kanálu, který v prostoru archeologické rezervace bude probíhat v délce 1200 m a jeho šířka bude 100 m. V trase kanálu pak od léta 1975 začaly odlesňovací práce a mechanická skrývka svrchní humusovité vrstvy do hloubky 40–50 cm; tyto terénní úpravy, které jsou již součástí výstavby, plynule pokračovaly i v letech 1976, 1977 a jejich dokončení je nezbytné do konce 1. pololetí roku 1979.

V nížinném terénu říční nivy, pravidelně zaplavovaném Dyjí, vznikla mohutná sonda o šířce 100 m a délce prozatím asi 500 m, která s mírným zalomením probíhá od meandru Dyje západovýchodním směrem (obr. 1). Dosa-
vadním výzkumem bylo prozkoumáno 48.620 m² (tj. téměř 1945 čtverců 5×5 m, do nichž byla zkoumaná plocha rozměřena); asi třetina této plochy byla před výzkumem zalesněna, takže po odlesnění buldozery byla porušena do větší hloubky (70 cm) než další úseky, které byly řadu let zatravněny.

(Kresba A. Šik).

Terén má v celé rozloze zkoumaného úseku rovinnatý charakter, výškové změny nepřesahují 50—100 cm; je tvořen převážně souvrstvím říčních naplavenin kvartérních a levantských (?) štěrků a písků o mocnosti kolem 6 m. Mimo těchto sedimentů se zde místy vyskytují jílovité a písčitojílovité usazeniny, vzniklé naplaveninami recentních toků, především řeky Dyje.²

Vrstvy sedimentů, které se na poměrně krátké vzdálenosti mění (což je ve shodě s morfologií povrchu, na kterém se tyto vrstvy usazovaly a jehož drobné nerovnosti vyplňovaly) způsobily, že v některých úsecích zkoumaného areálu bylo podloží obtížně čitelné. Orientaci na podloží rovněž znesnadňovala skutečnost, že výzkum probíhal bezprostředně po skrývce buldozerem, který v některých místech zatlačil do podloží tmavou humusovitou svrchní vrstvu z okolních úseků. Podmínky enormně suchého léta 1976 a mimořádné záplavy

² Odborný posudek dr. *Fr. Němce*, citováno z: *B. Dostál*, K prehistorii a protohistorii Břeclavi, Břeclav. Dějiny města, Břeclav 1968, str. 3.

na jaře 1977 (tab. XVII:1) rovněž neusnadnily rychlý a efektivní postup záchranných prací, protože bylo nutno velké plochy začištěvat ručně a odstraňovat vrstvu půdy o síle 10—20 cm.

Pohřebiště a hroby

Během výzkumu v letech 1961—1962 a v průběhu záchranných prací v letech 1975—1977 bylo na jihozápadním předhradí objeveno celkem 156 kostrových hrobů. Jsou situovány do dvou menších pohřebišť — č. I (v nejsevernější části prozkoumané plochy — výzkum 1961—1962, 1975) a č. II (jihovýchodně od č. I, ve vzdálenosti asi 150—200 m, výzkum 1976—1977), skládajících se z 34 a 27 hrobů. Ostatní hroby — více než 90 — tvoří menší skupinky průměrně po 8—10 pohřbech, nebo jsou jednotlivě rozmístěny mezi sídlištní objekty. Hroby se doposud objevují na celé prozkoumané ploše a jejich počet byl pravděpodobně podstatně větší, protože nejen velká část dětských hrobů, ale i pohřby dospělých jedinců byly uloženy již v humusovité vrstvě v hloubce 30—40 cm pod dnešním povrchem, nebo na úrovni podloží v hloubce 50 cm pod dnešním povrchem a byly tedy zničeny jednak hlubokou orbou, jednak skrývkou buldozerem. Určitá část těchto mělce uložených hrobů byla zachráněna, i když jen velmi torzovitě, ale výskyt zlomků lidských kostí či nálezy předmětů, majících charakter výbavy pohřbených (ostruhy, nákončí a d.), ve vrstvě těsně nad podložím ukazují, že nezanedbatelné procento pohřbů bylo zničeno. Také půdní podmínky v jednotlivých úsecích zkoumané plochy nebyly vždy příznivé pro uchování antropologického materiálu. V jihozápadní části prozkoumaného areálu byla zjištěna v písčitém podloží skupina hrobových jam, v nichž se z koster dospělých jedinců zachovaly pouze zlomky lebky či zuby a přitom hroby nebyly nijak mechanicky porušeny; jde patrně o působení minerálních látek, které rozleptávají kosterný materiál.

Úprava hrobových jam jak na obou pohřebištích, tak u jednotlivých hrobů se nevymyká z běžných měřítek. Jámy mají obdélný tvar, v převážné většině nejsou již dále upravovány (obkládání kameny, dřevem), jejich orientace se shoduje s orientací pohřbených a nebyly dosud zjištěny žádné doklady označování hrobů na povrchu. V orientaci pohřbených převládá uložení ve směru JZ—SV (38,6 %) a SZ—JV (30,3 %), méně časté bývá SV—JZ (8,9 %), Z—V (7,5 %), JV—SZ (4,8 %) a V—Z (0,7 %); u 8,9 % hrobů byla orientace nejistitelná. Ve většině hrobů (96 %) byl v jámě uložen jen jeden nebožtík, případy prokazatelných dvojhrobů (tab. XVIII:1) jsou poměrně vzácné (4 %) a jde nejčastěji o pohřeb dospělého jedince s dítětem (tab. XVIII: 2). Nebožtíci byli ukládáni do hrobů bez rakví a rovněž se nevyskytly doklady podkládání mrtvých; pouze u dvou hrobů je možno předpokládat, že tělo bylo při uložení do hrobu zavínuto. V poloze nznak je uloženo 75,1 % pohřbených, v poloze skrčené (tab. XIX:2) 6,8 % a 1,6 % v poloze na břiše; u 16,5 % se poloha nedala zjistit, protože hroby byly silně porušeny.

Antropologické složení pohřbených (na základě dosud určených 121 koster z obou pohřebišť a rozptýlených hrobů) je takové: 31 mužů — 25,7 %, 34 žen — 28 % a 56 dětí — 46,3 %.³

³ Antropologické určení laskavě provedla doc. dr. Anna Lorencová, CSc., vedoucí Antropologického ústavu PF UJEP.

Téměř 40 % hrobů obsahovalo milodary (nádoby, železné, kostěné a kamenné nástroje, součásti jezdecké výstroje, zbraně, ozdoby a součásti oděvu); není ovšem vyloučeno, že část výbavy zemřelých, především z rozrušených hrobů, nebyla zachráněna, protože zejména drobné bronzové šperky (náušnice podunajského typu, prsteny, knoflíky a d.) byly skrývkou zničeny.

Nejčastěji je ve výbavě pohřbených zastoupena keramika (tab. XIX:3) a jednotlivé drobné nástroje. Z obvyklého standardu vybavení hrobů se vymykají mužské hroby s jezdeckou výstrojí a zbraněmi (tab. XX:1, 4) a ženské hroby s kumulací šperku podunajského typu.

Ze situování hrobů a z existence dvou samostatných pohřebišť možno usuzovat, že se na celé ploše pohřbívalo během delšího časového úseku; svědčí o tom vzájemná superpozice hrobů mezi sebou i superpozice hrobů a objektů (tab. XXIII:2) či objektů a hrobů. V několika případech byly hroby umístěny v bezprostřední blízkosti obytné chaty a respektovaly její půdorys.

Sídlíštní objekty

Celkový počet sídlíštních objektů prozkoumaných na jihozápadním předhradí v letech 1961—1962 a 1975—1977 činí 282; je možno je rozčlenit podle jejich charakteru na obytné, výrobní a hospodářské.

Obytné objekty. Nejrozšířenějším typem obytného zařízení na jihozápadním předhradí je čtvercová nebo obdélníková zemnice (rozsah její plochy se pohybuje mezi 7—16 m²), mírně zahloubená do podloží (15—70 cm), jichž bylo dosud objeveno 56 (tab. XX). V rohu chat jsou pravidelně zachovány pozůstatky kamenných podkovovitých pecí (rozměry asi 90×100 cm), které byly často opatřeny dymníkem. Pece byly budovány z lomového písčivce a vápenců, které sem byly dopravovány — jako ostatní kamenný materiál vyskytující se na Pohansku — z oblasti Bílých Karpat.⁴ Velmi často jsou jako stavební materiál pecí použity svorové a ryolitové žernovy; obvykle zlomené nebo silně omléte kusy. Části žernovů nejčastěji tvoří vlastní dutinu topeniště (tab. XXI:1). Před ústím pece se ojediněle vyskytovaly předpeční jámy. Na podlahách chat se v mnoha případech uchovaly stopy po nosných kúlech střešní konstrukce, méně časté jsou doklady výpletu stěn. K vzácnějším nálezům patří pozůstatek srubového věnce stěn, který se zachoval jako čtvercový pruh uhlíků na podloží u objektu č. 49 a vymezoval velikost srubu.

K této skupině obytných zemnic náleží ještě další tři objekty čtvercovitého tvaru, které měly poněkud větší rozměry, byly zapuštěny hlouběji do podloží a k jejich čtvercovému půdorysu přiléhal nevelký přístěnek. Od uvedeného typu čtvercových zemnic se liší jiným systémem kúlové konstrukce, umístěním a typem otopného zařízení i připojeným přístřeškem.

Další druh obytného objektu představují protáhlé oválné či obdélné zemnice (8 objektů), zahloubené do podloží více než 100 cm (rozsah plochy 5 až

⁴ J. Štelcl, J. Tejkal, Zpráva o petrografickém výzkumu stavebního materiálu sídlíštních objektů velkomoravského hradiška Pohanska u Břeclavi, Folia PF UJEP, Geologia IV/1, Brno 1963; J. Štelcl, Kamenné památky velkomoravského Pohanska, Mikulov 1971.

6 m²), které mají ve výklenku užší stěny hliněnou kruhovou nebo oválnou pec (průměr 60—70 cm); tyto pece nebyly umístěny na dno obydlí, ale byly vyhloubeny ve výklenku stěny asi 50 cm nad zemí. Také v těchto protáhlých zemnicích se vyskytují doklady opěrných kúlů pro střešní konstrukci.

K obytným zařízením je rovněž možno počítat větší zahloubené oválné či obdélné objekty s pozůstatky ohnišť (16 objektů) a se stopami opěrných kúlů střechy. Není vyloučeno, že některé objekty tohoto typu měly kamenné otopné zařízení; po zániku objektu byly kameny z pece vybírány a použity při budování pece v nové stavbě. O takovém postupu snad svědčí výskyt drobnějších přepálených kamenů v celé vyplni objektu a silně propálená ploška na jeho dně.

Obytné objekty, jichž bylo prozkoumáno prozatím 83, tvoří 29 % všech objektů dosud na sídlišti objevených.

Výrobní objekty. Výrobní charakter měly patrně samostatné větší a menší hliněné i kamenné pece (21 objektů), umístěné na podloží, nebo do něj zapuštěné (tab. XXI:3), ležící mimo sídlištní objekty; v některých případech mohlo ovšem jít o pec z povrchového objektu, jehož další pozůstatky byly v terénu zničeny. Tato možnost připadá v úvahu spíše u zbytků kamenných pecí; hliněné kopulovité pece, zvláště pokud u nich byla patrna odlišná úprava (ve dně vrstva drobných valounů, několikanásobný výmaz, vrstva střepů ve dně a d.), měly patrně speciální funkci při výrobních procesech.

O výrobním určení můžeme uvažovat u obdélných zahloubených objektů se zbytky kamenné konstrukce a dřevěných trámů bez otopného zařízení (5 objektů) či s hliněnou kruhovou pecí (2 objekty) (tab. XXI: 4); tyto objekty nemají prozatím v našich nálezech spolehlivou analogii, ale podle jejich rozměrů a nálezů z nich získaných lze pochybovat o jejich obytné funkci.

Dalším typem výrobních zařízení jsou zahloubené oválné jámy s mimořádně velikou kamennou pecí a velkou předpecní jámou (3 objekty) a obdélné, poměrně hluboké objekty oválného tvaru se dvěma až třemi pecemi či topeništi (2 objekty).

Hospodářsko-výrobní charakter měly větší zahloubené jámy nepravidelného tvaru, v nichž byly nalezeny in situ soupravy mlýnských kamenů a 2—3 hliněné či kamenné pece (tab. XXII:1).

Hospodářské objekty. Do této skupiny patří především zásobní jámy na obilí (2 objekty), menší i větší jámy pro ustájení dobytka či uchování zásob nebo nářadí (27 objektů) a velké kruhové zahloubené objekty s pozůstatky dřeva a bez otopného zařízení (2 objekty). Menší jámy převážně obdélníkového a oválného tvaru (67 objektů) mohly funkčně souviset s výrobními nehospodářskými objekty, protože jen u málokterých z nich se dá spolehlivěji určit jejich charakter (sklad materiálu, depot, odpadková jáma pro uhynulá domácí zvířata a d.). Hospodářské či výrobní určení měly patrně povrchové objekty bez otopného zařízení (17 objektů), které jsou však na porušeném podloží těžko rozlišitelné a jejich pozůstatky se projevují ve formě mělkých zahloubenin rozličného tvaru a kumulací nálezů.

Depoty. Z obytných a hospodářských objektů se vyčleňují — pokud jde o množství a druh nálezů — tři objekty, jejichž obsah měl charakter depotů. Ve dvou případech byly větší skupiny předmětů objeveny na podlaze čtver-

cových zemnic⁵ (objekt č. 14: 12 železem okovaných vědérek, 3 keramické nádoby, 2 třmeny, 3 srpy, sekera, poříz, nůž a zlomky dalších železných předmětů; objekt 69: 4 keramické nádoby, 6 ostruh, 2 dvojité objímky a kamenný brousek); pravidelné rozestavení předmětů uvnitř obytné prostory však zde naznačuje, že jde spíše o větší či menší část vybavení domácnosti; její majitelé tyto předměty z nějakého důvodu zanechali v obydlí, které opustili. Nesporný depot byl objeven v objektu č. 77;⁶ v nevelké oválné jámě byly uloženy součástí jezdecké výstroje — pár třmenů, 2 masivní železné přezky, ostruha, zbytky železem okovaného vědérka, ocílka, nůž a tři keramické nádoby, v jedné z nichž byly řemeslnické nástroje: lžičkovitý vrták, železný klínek, železné šidlo a drobný keramický tyglík.

Celkový počet dosud prozkoumaných objektů doplňují silně porušené a neidentifikovatelné útvary (41 objektů), z nichž asi čtvrtina mohou být hrobové jámy (podle jejich umístění v bezprostřední blízkosti skupinek hrobů), v nichž se kostry pohřbených nedochovaly.

Na dosud prozkoumané ploše byly zachyceny tři žlábký po palisádových ohradách. Žlábek č. 1 byl zjištěn v nejnižší části západního úseku a nemohl být dosud zkoumán, protože zasahuje do zatím neodlesněné plochy. Také souběžné palisádové žlábký č. 2 a 3, které ohraničují zřejmě kruhový nebo oválný prostor a leží ve východní části zkoumaného úseku nebyly prozatím prozkoumány, protože v těchto místech není dokončena mechanická skrývka.

O rozloze a uspořádání sídliště možno prozatím na základě dosavadních výzkumů říci, že vzniklo narůstáním a propojováním jednotlivých celků. Tak v jižní části zkoumaného areálu je patrné, že obytné chaty i hospodářská zařízení a výrobní objekty tvoří nepravidelný kruh či ovál, jehož střed — návsi — zůstalo volné. Další sídlištní útvar — ve východním úseku prozkoumané plochy — měl ulicové uspořádání, neboť chaty tvoří v délce téměř 100 m dvě řady (tab. XVII:2) a jsou shodně orientovány. Ostatní skupiny obytných a hospodářských zařízení jsou seskupeny do menších a větších skupin, rozmístěných po celém areálu, ale prozatím v jejich dispozici nelze vyzorovat výraznější řád, neboť objekty pokračují i do neprozkoumané plochy severním i jižním směrem.

Při úvahách o vnitřním členění sídliště je však nutno neztrácet ze zřetele skutečnost, že všechny objekty nejsou současné a jsou mezi nimi patrně větší časové diference. Prozatím se na základě náleзовé situace jeví jako nejmladší čtvercové zemnice s kamennými krby; ve většině těchto chat zůstal totiž zachován poměrně početný inventář, takže v některých případech vzbuzují dojem, že byly opuštěny narychlo a jejich obyvatelé již nestačili odnést všechny součásti domácího vybavení. Rovněž doklady superpozice objektů, kdy čtvercová zemnice byla vybudována nad zaniklou oválnou zemnicí s ohništěm, tento dojem potvrzují, stejně jako porovnání vrstev výplně ve čtvercových a oválných zemnicích. Výplň oválných zemnic obsahuje často od povrchu až po dno různý odpadkový materiál (střepey, kosti aj), zatímco

⁵ J. Vignatiová, Snaržajenje vsadnika i bojovogo konja iz raskopok Brzeclav-Pohansko, Sborník symposia „Slované a nomádi 6.—11. století“, Sofia, v tisku; B. Dostál, J. Vignatiová, A. Štík, Břeclav-Pohansko 1976, Přehled výzkumů 1976, Brno 1978, 64.

⁶ J. Vignatiová, op. cit.

většina čtvercových chat má nálezy až u dna a převážně jde o předměty nepoškozené, nebo porušené jen tlakem půdy (rozdrcené nádoby) (tab. XXI:2).

Tyto závěry o relativní chronologii sídlištních objektů jsou však prozatím příliš jednostranné a jistě předčasné, jejich oprávněnost potvrdí či vyvrátí teprve podrobné vyhodnocení archeologických nálezů a další výzkum.

Závěr

I když záchranný výzkum jihozápadního předhradí dospěl prozatím sotva do poloviny ohrožené plochy, je možno z poznatků získaných průzkumem téměř 440 archeologických objektů (hrobů a sídlištních objektů) a více než 30 000 nálezů formulovat alespoň některé — i když nesporně dílčí — závěry.

Zemědělství a výroba. Dosavadní nálezy ukazují, že hlavní roli v ekonomice obyvatelstva jihozápadního předhradí hrálo zemědělství. Početný výskyt žernovů, ať již celých rotačních mlýnků či jejich zlomků použitých druhotně naznačuje, že zpracování obilných zrn patřilo k běžnému zaměstnání. Stupeň vyspělosti a produktivnosti obdělávání půdy dokládají nálezy masivních krojidel a asymetrických radlic (obr. 2:1—4); z ostatního zemědělského nářadí se zde vyskytují srpy (obr. 2:6) a motyky.

Malý počet skladovacích jam na obilí je možno vysvětlit přírodním prostředím; písčité a štěrkové podloží v často zaplavovaném území nebylo vhodným terénem pro hloubení obilnic, takže zásoby zrna byly patrně ukládány do nadzemních sýpek. K vysoušení a pražení obilí sloužily hliněné pražnice, i když není vyloučeno, že jako sušárny zemědělských plodin (na způsob východoslovanských ovinů) můžeme interpretovat některé nevelké protáhlé jámy se stopami po rozdělávání ohně.

Chov dobytka je na jihozápadním předhradí prokázán velmi početným osteologickým materiálem.⁷ Byl zde pěstován hovězí dobytek, prasata, ovce, kozy, slepice, husy, kachny; masitou stravu doplňovali také ulovení zajíci, jeleni a srnci. Nálezy celých koster koní a psů svědčí o tom, že tato zvířata byla chována k jiným účelům a jejich maso zpravidla nesloužilo jako potrava.

Zemědělská produkce zabezpečovala nejen potřeby výživy obyvatelstva jihozápadního předhradí, ale poskytovala rovněž surovinu pro některá výrobní odvětví.

O zpracování rostlinných a živočišných vláken hovoří nálezy nástrojů z oblasti textilní výroby; vedle početné kolekce hliněných přeslenů, železných nůžek, zejména objev železného hřebenovitého nástroje na úpravu textilních vláken — vochle (obr. 2:7) — naznačuje, že výroba tkanin byla na poměrně vysoké úrovni.⁸

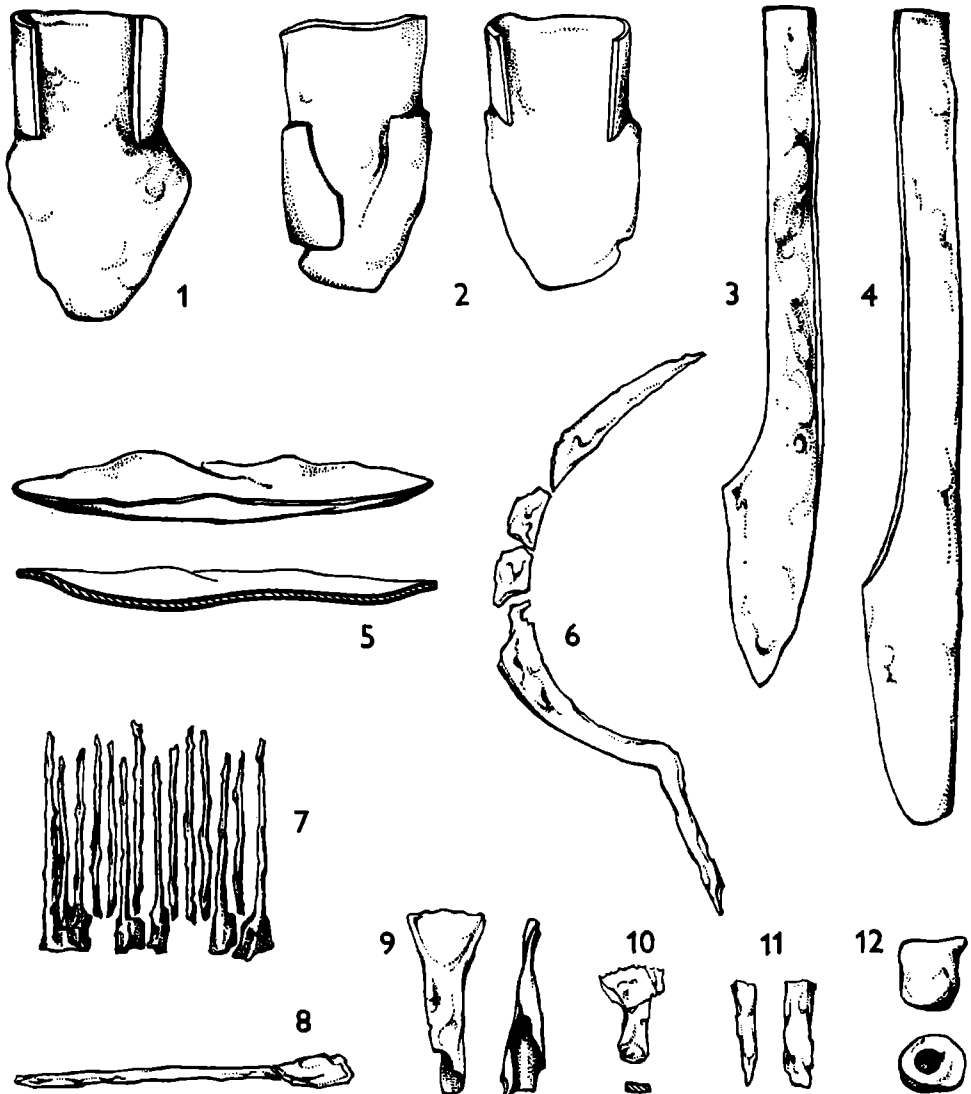
Rovněž koželužství a zpracování kožešin dokládají nálezy některých nástrojů: železných nožů a šídel, kostěných hladidel; představu o kůžích a kože-

⁷ Osteologické určení laskavě provedl *MVDr. Zdeněk Kratochvíl, CSc.*, pracovník AÚ ČSAV Brno.

⁸ *J. Vignatiová*, Nález železná vochle Pohanska (okr. Břeclav), Slovákco, 18—19, 1976—1977, 141—148.

šinách, které zde byly zpracovávány, doplňují nálezy kostí bobrů, zajíců, křečků a d.

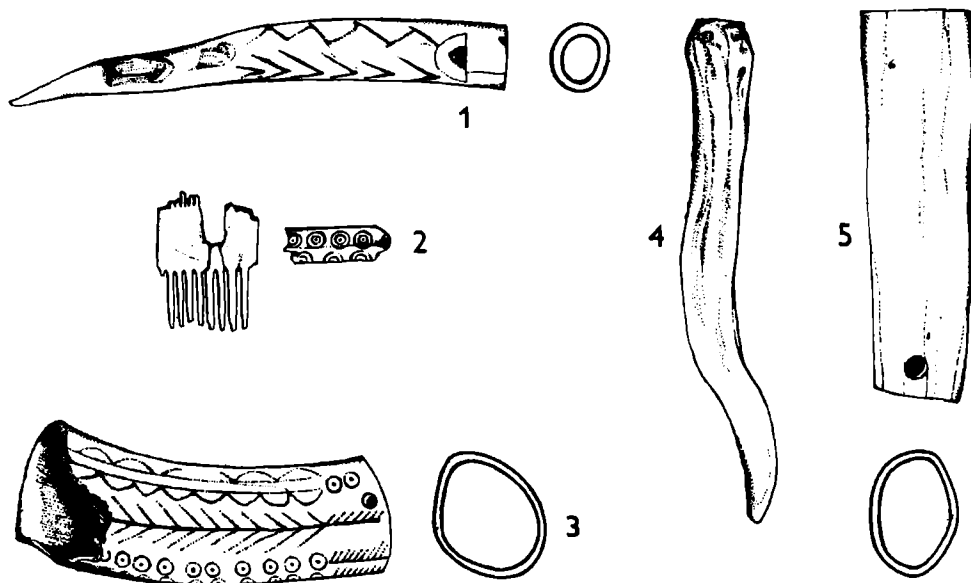
Surovinu pro kostařskou výrobu poskytovaly jak kosti domácích zvířat, o čemž svědčí nálezy proplétáčků z ovčích a kozích kostí, brusle a hladidla z koňských metacarpů, zděře z kostí hovězího dobytka (obr. 3:5); tak i parohovina z ulovených jelenů a srnců. Z ní byly vyráběny nejen jednoduché

Obr. 2. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí: obj. 14 (6), obj. 21 (7), obj. 77 (8, 11, 12), obj. 83 (1), obj. 115 (9), obj. 150 (5), obj. 282 (3), obj. 287 (2), hr. 66 (10), z vrstvy (4). (Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

roubíky, postranice udidel (obr. 3:4), ale i zdobené píšťalky⁹ (obr. 3:1), náustkovité předměty (obr. 3:3) a hřebeny (obr. 3:2). Prozatím se nepodařilo zjistit, k jaké výrobě byla určena zásoba kopytek, která byla spolu s parůžky a rohy uložena v objektu 213.

K nejrozšířenějším výrobním odvětvím, poskytujícím základní potřeby k životu, patřilo hrnčířství; o keramické produkci na sídlišti hovoří bohatá kolekce nádob a jejich zlomků, získaná z hrobů a sídlištních objektů. Prozatím

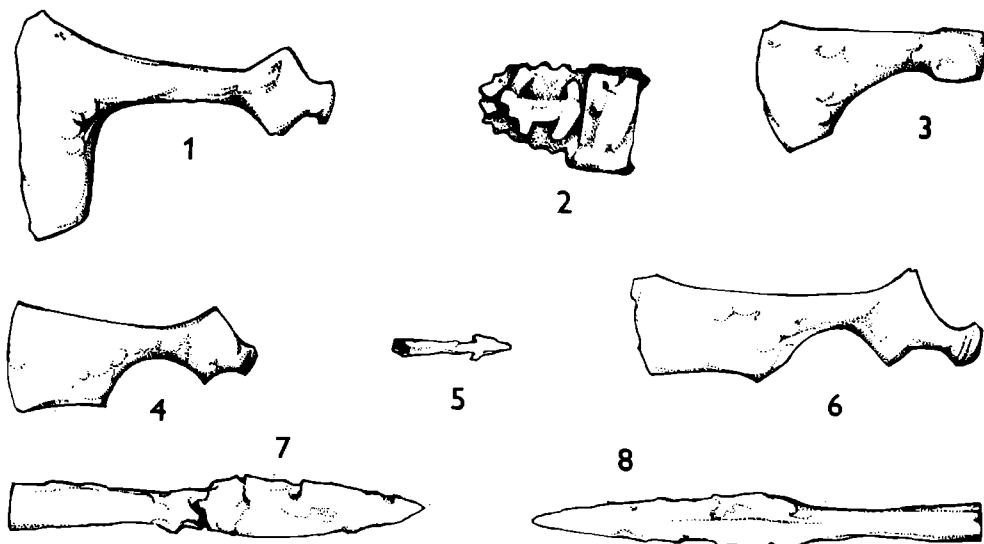
Obr. 3. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí: obj. 49 (1), obj. 165 (2), obj. 176 (5), obj. 210 (3), obj. 164 (4). (Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

se však nepodařilo spolehlivě identifikovat pec na vypalování keramiky, snad proto, že výzkum dosud probíhal převážně na plochách značně porušených hlubokou orbou a zalesněním, takže hliněné pece, nezahlobené do podloží, byly většinou silně porušeny.

Ze široké škály nástrojů používaných při zpracování dřeva se na předhradí vyskytují sekery, pořízy, lžičkovité vrtáky (obr. 2:8), rydla, tesly (obr. 2:9), nože, bednářské škrabky (obr. 2:10) a železné klínky (obr. 2:11). O jednotlivých druzích výrobků ze dřeva poskytují nálezy jen velmi neúplnou představu, protože se zde dochovaly pouze pozůstatky roubených staveb a dřevěných vědérek, ostatní dřevěné předměty z jistě mnohotvárné produkce se ve zdejších podmínkách nemohly uchovat.

⁹ J. Vignatiová, Parohová píšťalka z velkomoravského sídliště na Pohansku, *Opus musicum*, Brno, seš. 2, příloha VII–VIII.

Velmi důležitou výrobní oblast představuje získání a zpracování kovů. O zdrojích železné rudy a o základních výrobních postupech jsme dosud informováni jen málo; můžeme však soudit, že obyvatelé sídliště na jihozápadním předhradí využívali místních ložisek limonitu a že některé z objektů sloužily k železářské výrobě. Kovářské zpracování železa dokumentují nálezy výhňi, železné lupy a strusky, železných hřiven a bohatý výběr hotových výrobků užívávaných ve všech oblastech výroby, v zemědělství i v domácnostech. O tom,

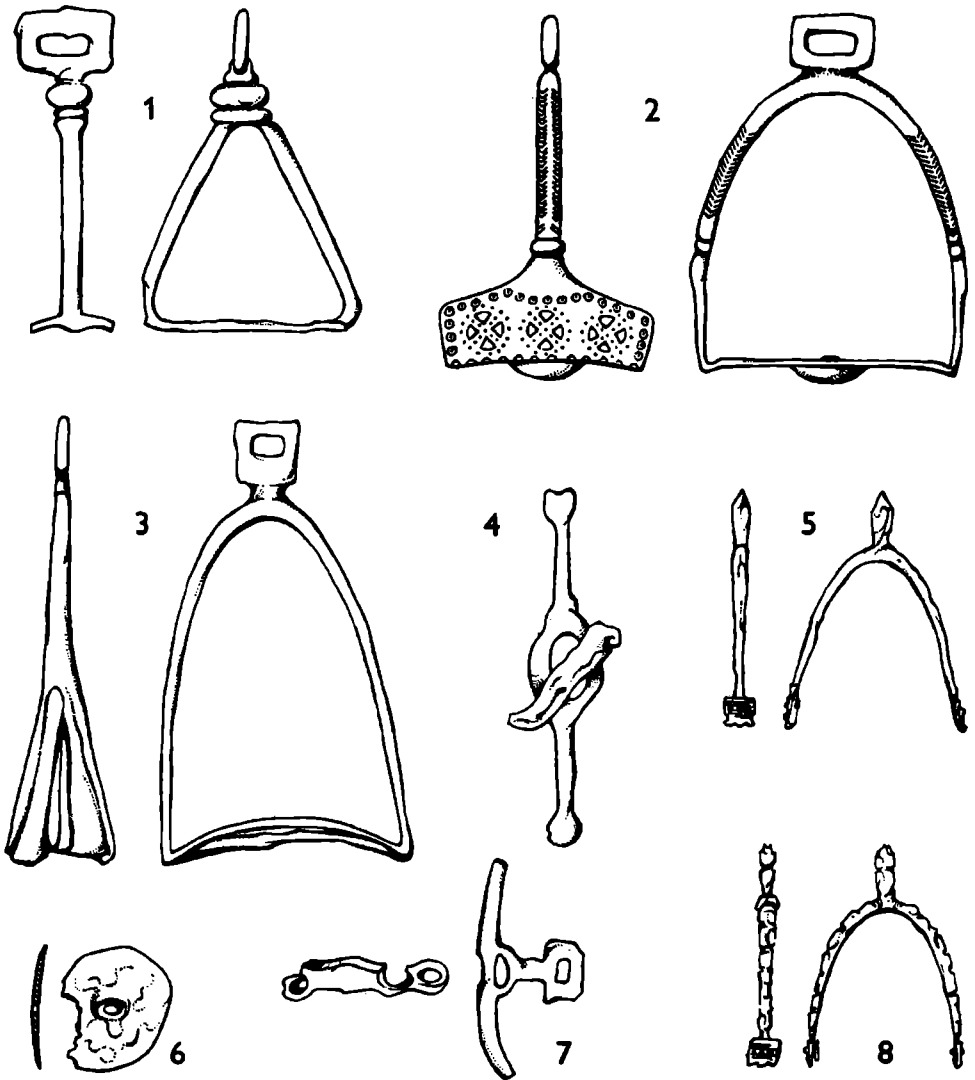

Obr. 4. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí: hr. 49 (1), hr. 38 (6), hr. 103 (3), u hr. 104 (8), hr. 132 (4), u hr. 156 (7), obj. 44 (5), z vrstvy (2). (Kresba A. Šik, J. Kiese-wetter.)

že železo bylo dostupnou surovinou, kterou zpracovávali specializovaní výrobci svědčí skutečnost, že z něj byly vyráběny i nástroje (např. zmíněná vochle), které se jinde hotovily ze dřeva či z kosti.

Zda byly na zdejším sídlišti zpracovávány také další kovy nemůžeme dosud s jistotou mnoho říci; jediným dokladem šperkařství je drobný keramický tyglík (obr. 2:12).

Sociální složení. Společenská skladba obyvatelstva jihozápadního předhradí byla pravděpodobně složitější, než by se dalo soudit z jednoduchých příbytků a nedostatku luxusnějších ozdob. Výskyt poměrně vzácných předmětů z okruhu jezdecké a bojovnické výstroje — několik typů třmenů (obr. 5:1, 2, 3), tauzované ostruhy (obr. 5:5, 8), udidla (obr. 5:4, 7), kopí (obr. 4:7, 8), damaskovaný meč a sekery (obr. 4:1, 3, 4, 6) naznačují, že určitá skupina obyvatel předhradí měla blízký vztah k velmožské družině. Také větší počet šperků podunajského typu v některých ženských hrobech ukazuje na zvětšování majetkových rozdílů a na snahu po jisté reprezentaci. Máme tedy určité podklady k závěrům, že obyvatelstvo jihovýchodního předhradí — alespoň ve starší fázi jeho existence — tvořili nejen prostí zemědělci a specializovaní výrobci, ale také složka nadřazená, reprezentovaná členy bojovnické družiny.

Obr. 5. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí: obj. 14 (2, 3), obj. 38 (7), obj. 69 (5, 8), obj. 77 (1), obj. 254 (4), obj. 64 (6). (Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

Datování sídliště a pohřebiště. Z předešlé rekapitulace výsledků terénního výzkumu i předběžných úvah vyplývá, že osídlení jihozápadního předhradí narůstalo a trvalo během delšího časového úseku. Spodní hranici — dobu počátků sídliště — naznačují nálezy z ojedinelých hrobů a z hrobů na pohřebišti č. II: ostruhy typu I A, náušnice s meandrovitým ukončením, damaskovaný meč blízký typu K i některé archaické rysy pohřebního ritu — častý výskyt keramiky v hrobech i poměrně vysoké procento nebožtíků ulo-

žených ve skrčené poloze; všechny tyto projevy ukazují na počátek 9. století. Podporu tomuto datování poskytují i další nálezy, získané ze sídlištních objektů: třmeny z objektu 77 (obr. 5:1), třmen z objektu 14 (obr. 4:2), železná miska slezského typu (obr. 2:5), ostruhy typu I A i železné nákončí se zoomorfním motivem (obr. 4:2). Konečná fáze zdejšího sídliště pak sahala pravděpodobně až do poloviny 10. století, jak je možno usuzovat z nálezů na pohřebišti č. I (bronzový prsten s přeloženými konci, některé druhy náušnic podunajského typu).

O vztahu obyvatelstva jihozápadního předhradí k osídlení na hradisku Pohansku můžeme prozatím stanovit jen velmi dílčí závěry. Zdá se, že existence rozsáhlého sídliště s narůstajícími příznaky společenské diferenciacce v jižní části Pohanska v prvních desetiletích 9. století představovala jeden z předpokladů pro vznik opevněného centrálního hradiště v tomto regionu.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЙ ОТЧЕТ О РЕЗУЛЬТАТАХ СПАСАТЕЛЬНЫХ РАСКОПОК ЮГОЗАПАДНОГО ПЕРЕДГОРОДИЯ БРЖЕЦЛАВ-ПОГАНСКО ЗА 1975—1977 гг.

С 1975 года осуществляются на югозападной стороне от великоморавского городища Поганско спасательные раскопки вызванные регулированием реки Дые, которое уничтожит почти 12 га государственной археологической резервации на Поганско.

Целью спасательных работ, которыми заведуют сотрудники кафедры археологии философского факультета Университета им. Я. Э. Пуркyně — изучить археологически в течение 4 годов этот ареал и спасти максимальное количество археологических объектов и находок.

В течение 1975—1977 гг. была исследована площадь в 48620 квм, на которой было открыто 156 могил с труположениями и 282 жилых и хозяйственных объектов. Могилы сосредоточивались в двух небольших могильниках (№ 1 — 34 погребения, № 2 — 27 погребений), некоторые погребения были разбросаны в небольших группах или находились отдельно среди жилых объектов. Почти 40 % могил содержало инвентарь (сосуды, орудия, части снаряжения всадника, оружие, украшения и принадлежности одежды). Замечательной находкой является погребение дружника с мечом типа К.

Селищные объекты несут жилой, производственный или хозяйственный характер. Самым частым типом жилища квадратные землянки с каменными печами и продолговатые землянки с глинобитными печами. Находки из производственных объектов доказывают, что на поселении занимались развитым деревообрабатывающим, гончарным, кожевенным, костерезным, текстильным, железообрабатывающим и может быть ювелирным производством.

Земледелие играло самую значительную роль в экономике поселения; об этом свидетельствуют находки массивных железных чересел, наральников и других сельскохозяйственных орудий.

На основе отдельных находок существование поселения можно отнести к периоду начала 9 до половины 10 вв. Кроме простых земледельцев и ремесленников здесь по всей вероятности образовался высший общественный слой — военная дружина.

Перевод доц. Ярослава Мандата

VORLÄUFIGER BERICHT ÜBER DIE ERGEBNISSE DER RETTUNGS-GRABUNGEN DER SÜDWESTLICHEN VORBURG VON BŘECLAV-POHANSKO IN DEN JAHREN 1975–1977

Seit 1975 werden südwestlich des grossmährischen Burgwalles in Pohansko terminierte Rettungsgrabungen durchgeführt. Diese Grabungen wurden durch die geplanten wasserwirtschaftlichen Regelungen der Thaya hervorgerufen, die fast 12 ha der staatlichen archäologischen Reservation in Pohansko zerstören werden. Das Ziel dieser Grabungen, die von Mitarbeitern des Lehrstuhles für Archäologie und Museologie der Philosophischen Fakultät der Jan-Evangelista-Purkyně-Universität in Brno geleitet werden, ist es, das Arreal im Laufe von vier Jahren zu durchforschen und ein Maximum archäologischer Funde und Objekte zu retten.

Während der Jahre 1975–1977 wurden 48 620 m² durchforscht, auf denen 156 Skelettgräber und 282 Siedlungsobjekte festgestellt wurden. Die Gräber waren in zwei kleinere Gräberfelder situiert (Nr. I – 34 Gräber, Nr. II – 27 Gräber), weitere Gräber waren in kleinere Gruppen zerstreut oder sie lagen isoliert zwischen den Siedlungsobjekten. Fast 40 % der Gräber waren mit Beigaben ausgestattet (Gefässe, Instrumente, Bestandteile von Reiterausrüstungen, Waffen, Schmuck und Kleidungsstücke); von Bedeutung ist der Fund eines Grabes eines Kämpfers mit einem dem Typ K nahestehenden Schwert.

Die Siedlungsobjekte haben Wohn-, Produktions- und Wirtschaftscharakter. Den häufigsten Wohntyp bilden quadratförmige Grubenwohnungen mit einem Steinofen und längliche Grubenwohnungen mit rundem Lehmofen. Die Funde aus den Produktionsobjekten bezeugen, dass in der Siedlung holzbearbeitende Produktion, Töpferei, Gerberei, Knochenverarbeitung, Herstellung von Textilien, Eisenbearbeitung und vielleicht auch Juwelenherstellung vertreten waren.

In der Ökonomie spielte die Landwirtschaft die bedeutendste Rolle; dies bezeugen Funde von massiven eisernen Pflugmessern, Pflugeisen, eine zahlreiche Kollektion von Mühlsteinen und weitere landwirtschaftliche Instrumente.

Die Zeit der Existenz der Siedlung kann – auf Grund einzelner Funde – in den Anfang des 9. bis die Hälfte des 10. Jahrhunderts datiert werden. Neben einfachen Bauern und Handwerkern dürfte hier eine übergeordnete Gesellschaftsschichte von Mitgliedern kämpferischer Gruppen in Entstehen gewesen sein.

Übersetzt von Dr. Otto Hájek